

igen szűk határok között mozog, s ahol nem fordít, vagy nem merít egykorú ténytudásból, ott lírai áradozással pótolja a hiányzó epikumot, kifogyhatatlan nyelvi és allegorizáló képzeletére bizza magát. Bajosan hihető, hogy épen utolsó éveiben, alkotó erejének fogytán, amikor nyelvi-motivális képzelete is lankadóban már csak a készből táplálkozik, ennyire győzte volna epikai lélekzettel. A VIII. rész végére írt figyelmeztető jegyzetében ugyan ezt mondja: «ezen Historia ennek előtte csak eddig volt írásban véve, az mely hogy tovább-is tsonkán ne legyen, a következő részek most adattak béfejezésére», de aki ismeri a XVII. század íróinak szavahihetőségét, forrásokat elhomályosító vagy leplező eljárását, az nem lát benne okvetlenül perdöntő bizonyítékot. Ehhez járul még a következő: Heliodoros gazdag európai életének folyamán két ízben avatkozott bele ihlető vagy formáló erővel a modern irodalmak sorsába. Első ízben a XVI. század második felében, amikor magába olvasztotta az Amadis-rajongás lendületét és a kései humanizmus tárgyi érdeklődését. Népszerűsége ekkor főleg a kiadások és fordítások nagy számában nyilvánult meg. Második virágkora összeesik a XVII. század utolsó évtizedeivel, amikor a diadalmas racionalizmustól elfojtott vagy mérsékelt képzelet mohón kap az *Aithiopikán*, mesés helyzetein, meglepő exotikus kalandjain. A «nagy» spanyol, német, francia, németalföldi regény utolsó képviselőinek Heliodoros a legtermékenyebb munkatársa. Rengeteg novella, regény, opera, dráma, balett, eposz utánozza vagy majmolja. Gyöngyösi mindenesetől együtt lélekláz ezzel a korrallal és divattal, ezért nem lehetetlen, sőt valószínű, hogy Czobor kéziratán kívül valamelyik verses Heliodoros-utánzat is megfordult a kezén. Ez egy csapásra megmagyarázná a Czobor szövegétől való eltéréseit. Ezekből a kapcsolatokból adódik különben a *Chariclia* történeti szerepe is: a *Keresztény Herkules* (1768), a *Kartigám* (1772) megjelenéseig egymaga pótolja a hiányzó «modern» és világi magyar regényt. Utolsó önálló kiadásával (1763) lezárul irodalmi ízlésünk archaikus korszaka. Mindez összefügg Gyöngyösi európai forrásvidékének megvilágításával és így természetesen kívül esik Badics feladatkörén. A leglényegesebb mindenesetre, hogy Badics megteremtette Gyöngyösi tanulmányozásának és értelmezésének végleges filológiai feltételeit és ezzel a legnagyobb hálaára kötelezte régi irodalmunk minden kutatóját.

TURÓCZI-TROSTLER JÓZSEF.

Dr. Felegyházy József: Pázmány bölcselete. Budapest, a Pázmány Péter tudományegyetem Barátainak Szövetsége, 1937. 8-r. 229 l.

Pázmány Péter latin művei közt reánk maradtak dialektikája, Aristoteles I–VIII. fizikai könyvéhez írt magyarázatai és ugyancsak Aristotelesnek az égről, a keletkezésről s elmúlásról, továbbá a légköri változásokról írt könyveihez készített tractatusa. Felegyházy József e könyvek alapján összeállítja Pázmány bölcselétét, megrajzolja viszonyát mestereihez és megállapítja a bölcselleti munkák tudományos értékét. A munkájában elvégzett tudományos elemzésnek eddigi elmaradását nagy hiánynak érzi, mert «magyar

nyelven megszólaltattuk már Platont és Aristotelest, Descartest és Kantot, Nietzschet és Bergson, vagy breviariumot készítettünk tanaikból. Mennyivel illőbb akkor egy kiváló magyar bölcseletnek magyar nyelven való bemutatása.» Pázmánynak, a bölcseletnek, tehát nagyra szabja az értékét; nem egyszerű, tanítás céljából készített jegyzeteknek tekinti a kéziratokat, hanem «tudományos munkálkodásból született, a kor- és rendszellem megengedte lehetőség szerinti önálló, magasfokú értéknek, a magyar szellem teremtő ereje remek megnyilatkozásának, a magyar bölcelet egyik legjelentősebb alkotásának.»

Pázmány bölceleti művei gráci egyetemi tanításait foglalják magukban. Az évek, melyekben a tárgyalt előadásokat tartotta: 1597/98 és 1598/99. Az előadások tárgyát, sőt menetét is, a Jézus-társaság tanítási rendje szabta meg. A tanár nyomtatott tankönyvből és a saját leíratott előadásából kérte számon a tanított anyagot. Pázmány, tehát e műveit azért írta és iratta le, hogy tanítványai belőlük tanuljanak. Ez a művek értékének megszabásánál nagyon fontos mozzanat. De fontos annak a személtartása is, hogy maguk a nyomtatott tankönyvek mit és milyen fogalmazásban adtak. Annak tehát, aki e művek alapján akarja megírni Pázmány bölceletét, a Grácban használt bölceleti tankönyveket kell szem előtt tartania és az ezektől való eltéréseket kell számba vennie. Félegyházy azonban épen ezt a fontos megfigyelést sietti el, mindössze öt lapot szentel a kérdésnek Fonseca könyvét vizsgálva, Toletus felhasználására csak egy lapot szán, a *Cursus Conimbricensis* felhasználásának is csak annyit. Pedig elsősorban ezek a tankönyvek adnak útbaigazítást annak a kérdésnek megoldásában, milyen olvasmányanyagra épít Pázmány. Így aztán lehetetlen ellenőrizni, hogy a 146—155. lapokon emlegetett írók közül kit ismert elsőkézből. Maga a szorgalmas szerző is rájuthatott volna erre a nehézségre; hiszen 157-ik lapján kiemeli, hogy a jezsuiták tanrendszere tiltotta Averhoest, a 150-ik lapon viszont az idézetek alapján természetesnek veszi, hogy «ezeknek (az averroistáknak) írásaihoz is nyugodtan nyúlhatott Pázmány». Vagy a 158-ik lapon abban is Pázmány önállóságát látja, hogy nem közli Aristoteles könyveit a maguk egészében, de viszont elfelejti, hogy a közlésnek nem is lett volna értelme, hiszen a tankönyvül használt Fonseca ugyis közölte.

Általában Félegyházy könyvének az a legnagyobb hibája, hogy eleve magasabb helyet jelöl ki Pázmány e munkáinak, mint amilyent Pázmány szánt nekik. Pázmány, ha kiadta volna e műveit, csak ezzel a pedagógiai céllal adta volna ki. És még egy dolog kíván itt meggondolást: Pázmány a maga dialektikáját 1597—98-ban adta elő, Grácba 1597 őszen érkezett; a tanítás és a kézirat elkészítése tehát csaknem teljesen egybeesik, a kézirat készülése közben kell végigtanulmányoznia azt a rengeteg bölcselet, akiknek nyomát Félegyházy benne megtalálja, és a kiadás előkészítésekor mégis alapjában változatlanul másoltatja le. Nem annak a bizonyossága ez, hogy negyven évvel később sem önálló bölceleti művet, hanem csak használható tankönyvet látott benne?

Félegyházy munkája a legteljesebb elismerést érdemli a szorgalomért, amellyel a kéziratokat feldolgozta. De alapvető hibája, hogy minden áron önálló bölceletnek veszi Pázmány tanítását és sokszor elfelejti, hogy a

jezsuita főiskola tankönyvéről van szó. Így történik meg pl., hogy föltétlenül humanista hatásnak tulajdonítja a szillóvizmusok szűkszavú tárgyalását, nem gondolva arra, hogy ez a tétel a jezsuita iskolában másutt kerül szóba. Az a fejezete, amely Pázmány eredetiségét fejtegeti, szinte használhatatlan, épen a kort és iskolarendszert felejtő tárgyalásmenet miatt. Vajon megemlítené-e ezzel a meggondolással, hogy Pázmány «ismeretelmélete nem veti fel azt a Kant óta sokat vitatott kérdést, hogy vajjon megismerő képességeink alkalmasak-e a valóság tárgyilagos megismerésére?» Általában: a könyv túlméretezi az arányokat. Az «egészen új vonások» elkülönítése tájékoztatóbb lett volna. Így bizony sokszor nem tudjuk, mit is írjunk a bölcselő Pázmány érdeméről, mit forrásainak rovására. Íme egy példa: «Öröktől való teremtést bölcséletileg lehetségesnek tart Szent Tamás, Pázmány szerint azonban ez lehetetlen.» De azt nem mondja meg, hogy ebben egyedül áll-e Pázmány felfogása. Így aztán a könyv olvasója alapjában csak azt veszi Pázmány teljesen önálló eljárásának, hogy «sohasem szó szerint veszi át az idézeteket, hanem saját szavaival adja röviden azoknak lényegét.»

A nagy elmerüléssel és sok tanulmánnyal végzett munka azzal hibáz, hogy Pázmányt eleve önálló bölcselőnek tekintvén, bölcséletének bemutatásában olyan rendszert követ, amilyent valóban önálló bölcselővel szemben kell használni. Elmarad tehát az, amit világosan szeretnénk látni: a XVI. század végén divatozó jezsuita bölcsélet ismertetése és annak szemellátható elkülönítése, amit ehhez a rendszerhez Pázmány ad, vagy amiben e rendszer általánosan divatos tanításaitól eltér. Az a hatalmas anyag, amelyet Félegyházy e munkájához áttanulmányozott, bőségesen elegendő lett volna e feladat megoldásához, de így, a túlságosan gondos felépítés épen ezeket a pontokat hagyta homályban. Pedig ettől függ értékelésének elfogadása, hogy a filozófus Pázmány legjellegzetesebb tulajdonságai: nagy képzettség, éles spekulatív és analizáló erő, biztos értékelés, nagy önállóság és erőteljes előadásmód. (216. l.

ALSZEGHY ZSOLT.

A Zalán Futásának első kidolgozása. Az eredeti kéziratból bevezetéssel kiadta: *Kozocsa Sándor.* (Régi Magyar Könyvtár 41. sz.) Budapest, a M. T. Akadémia, 1937. 8-r. 106 l.

Irodalomtörténetírásunk, mely újabban mindig elmélyedőbb figyelemmel fordul Vörösmarty egyénisége és költészete felé, csak a legnagyobb örömmel fogadhatja a *Zalán futása* első kidolgozásának kiadását. Kozocsa Sándor mintaszerűen végzett, minden részletre finom gondossággal kiterjedő munkájának köszönhető, hogy a szöveget a legkényesebb filológiai igényeket is kielégítő módon kaptuk meg. Amikor tisztelettel hajolunk meg a szemre talán nem mutató, de szövegtörténeti szempontból igen értékes teljesítmény előtt, bizony önkénytelenül is arra kell gondolnunk, mennyire itt volna az idő egy új Vörösmarty-kiadásra. A Gyulai-féle szöveg, amelyet Deák Ferenc sugallt, pontosabb és teljesebb kiegészítésre szorulna, s azonkívül új elrendezésre is.